

UDK 811.163.42'373.7

811.163.42'373.612.2

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćen za tisak 10.05. 2019.

<https://doi.org/10.29162/jez.2019.14>

Barbara Kružić
Goran Tanacković Faletar
Filozofski fakultet Osijek

Metafora, metonimija, frazem i eufemizam: o čemu govorimo kada govorimo o smrti?*

Cilj je ovoga rada istražiti hrvatski frazeološki korpus vezan uz komunikaciju o smrti i umiranju, s posebnim obzirom na njegov eufemizacijski, odnosno disfemizacijski potencijal, a potom i ispitati jesu li s formiranjem tih dviju kategorija povezani isti ili različiti kognitivni mehanizmi. Radna je pretpostavka autorâ ovoga rada da su eufemizmi u tom smislu češće temeljeni na metaforičkom načelu, s obzirom na to da konceptualna metafora kao dvodomenski model omogućuje konceptualni pomak iz traumatične ciljne domene tabua u kakvu ugodniju i komunikacijski prihvatljiviju iskustvenu domenu izvora, dok su disfemizmi u većoj mjeri vezani uz konceptualnu metonimiju koja, kao kognitivni mehanizam čija se izvorna i ciljna sastavnica, tj. pokretač i aktivna zona, zadržavaju u okviru iste konceptualne domene, ne pruža mogućnost konceptualnoga „bijega“ iz traumatičnoga područja, već izravno imenuje neki od njegovih aspekata. Kako bi se ispitala utemeljenost takve pretpostavke, autori rada proveli su anketno ispitivanje o hrvatskome frazeološkom inventaru vezanom uz semantičko polje smrti i umiranja, a njegovi rezultati potom su obrađeni te analizirani u metodološkim okvirima kognitivnoga pristupa metafori i metonimiji. Pokazalo se da nešto više od polovice frazema ispitanici koriste u svrhu eufemizacije, a najčešće u tome posežu za konceptualnom metaforom SMRT JE SAN.

Ključne riječi: smrt; tabu; eufemizam; disfemizam; frazem; konceptualna metafora; konceptualna metonimija.

* Ovaj rad posvećujemo izv. prof. dr. sc. Branku Kuni, dragom i iskrenom prijatelju, nezaboravnom predavaču i radnom kolegi, koji nas je početkom 2018. godine iznenadno i zauvijek napustio.

1. Uvod

Koliko god bile udaljene jedne od drugih i međusobno se razlikovale, ljudskim je zajednicama širom svijeta zasigurno podjednako bliska ideja smrti. Štoviše, taj koncept predstavlja jednu od rijetkih univerzalija u odnosu na koje nastaju i oblikuju se najrazličitije kulture i sustavi vjerovanja. Među prve ljudske zajednice koje su iza sebe ostavile materijalne tragove svojevrstnih obrednih rituala vezanih uz smrt vlastitih članova ubrajamo zajednicu *Homo sapiens neanderthalensis*. Na temelju materijalnih izvora može se utvrditi da su u neandertalaca postojale određene ritualne radnje koje su se obavljale u slučajevima smrti, povezane sa začecima religije u smislu „svakog očitovanja što prelazi potrebe materijalnog“, pa se tako i duhovni život tih zajednica u svojim začecima „očitovao pojavom simbolike, posmrtnim ritualima, ritualnim ukopima ili pak nekim drukčijim religijskim ili magijskim obredima“ (Karavanić 1995: 26). Pa iako je u starijem kamenom dobu vrlo teško razlikovati religijsko od magijskoga, među materijalnim dokazima svakako pronalazimo prve znakove razvoja svijesti o svijetu van ovog svijeta. Kroz povijest ljudskoga roda, različite su se civilizacije na različite načine nosile s idejom ljudske smrti, razvijajući vrlo širok spektar manje ili više transcendentnih (u smislu njihova izmicanja teorijskoj spoznaji) odnosa prema njoj.

Dakako, ta je šarolikost praćena i uspostavljanjem različitih komunikacijskih strategija kada je u pitanju govor o smrti. Iako je svakom čovjeku, ne samo kao pripadniku kulture nego i kao pojedincu, ideja smrti bliska i svakodnevna, a odnos prema njoj u bitnome određuje i sam njegov identitet, smrt je u brojnim kulturama izrazito tabuizirana. O razlozima za postojanje tih tabua moglo bi se govoriti i u okviru teorije govornih činova Johna L. Austina (1962) i Johna Searlea (1969). Naime prema navedenoj teoriji jezičnom komunikacijom možemo ne samo prenositi gotove činjenice o izvanjezičnoj stvarnosti nego i mijenjati tu istu stvarnost, tj. *činiti* štogod s njom. Riječi dakle, barem ponekad, posjeduju toliku ilokucijsku snagu da se njihovim izricanjem mogu mijenjati i sami odnosi u izvanjezičnoj stvarnosti. Takvo djelovanje riječima povezuje se i s različitim religijskim i magijskim obredima (pa tako i onima vezanim uz umiranje), u okviru kojih se prilikom izricanja raznih molitvi, mantri, zaklinjanja i dr. podrazumijeva da se ono što je izrečeno ujedno i činjenično ostvaruje. Vrlo je vjerojatno upravo iz tog razloga izravno referiranje na umiranje u brojnim kulturama praćeno snažnom nelagodnom, vezanom uz vjerovanje da se smrt izravnim spominjanjem može prizvati. S tabuima se povezuju eufemizmi, a Pasini (2003: 10) čak navodi da postojanje tabua i uvjetuje njihovu pojavu, dodajući da „eufemizam nije samo odraz tabua nego također funkcija pomoću koje govornik izbjegava uporabu ili neprikladan stil obraćanja ili imenovanje“. Kada pak govorimo o eufemizmima vezanim uz umiranje i smrt, treba imati na umu

da su ti izrazi u hrvatskom jeziku većinom frazeologizirane jedinice koje su nastale zbog osjetljivosti određenih situacija u kojima se osjeća komunikacijska potreba za aktiviranjem manje traumatičnih iskustvenih domena (odnosno za „kretanjem po manje osjetljivu terenu“) čije spominjanje neće povrijediti sugovornika, jer frazemi, kao ustaljene komunikacijske formule, teško mogu biti krivo shvaćeni te kao takvi omogućuju lakšu komunikaciju u delikatnim situacijama.

Ne postoji ujednačeno mišljenje o razlozima upotrebe eufemizama. Nekim autorima oni predstavljaju sredstvo za izbjegavanje grubih izraza i neugodnih situacija te čuvanje obraza, drugima su izraz neodlučnosti i nesigurnosti govornika, a trećima sredstvo uljepšavanja stvarnosti i prikrivanja istine (usp. Sušac 2006: 668). Razlikuju se dvije velike skupine eufemizama, a one se odnose na privatnu i javnu komunikaciju (usp. Kuna 2005: 165–174; Kuna 2007: 96; Sušac 2006: 665–666). Eufemizmi u javnoj komunikaciji nazivaju se još i izrazima političke korektnosti, no o njima ovdje neće biti riječi. U radu su obrađeni eufemizmi koji su većinom vezani uz privatnu komunikaciju, a čija je svrha ublažavanje boli zbog gubitka te čuvanje obraza, bio on govornikov ili sugovornikov. Škarić (1988: 150) eufemizme definira kao „ublažene izraze koji se biraju umjesto primarnih koji ili označavaju neprijatne i grube sadržaje ili su već kao izrazi tabui“, dok Leech (1990: 45) navodi da se radi o „zamjeni riječi s negativnim konotacijama drugim terminom koji se ne može izravno povezati s negativnom stranom opisanog objekta“. S druge strane Allan i Burridge (1991: 11, preuzeto iz Silaški 2011: 103) ističu očuvanje obraza¹ kao jedan od razloga za upotrebu eufemizama: „Eufemizam se koristi kao zamjena za neprikladan izraz u namjeri da se izbjegne mogući gubitak obraza: ili vlastitog ili tuđeg uvredom obraza slušatelja ili koje treće strane.“

Ovaj će se rad prikloniti definiciji koja eufemizme određuje kao „komunikacijsku strategiju koja podrazumijeva svjesno, smišljeno i namjerno jezično ponašanje koje uključuje raznovrsna sredstva na svim jezičnim razinama, odnosno podrazumijeva sve vrste izbjegavanja mogućih nesporazuma, sukoba i nelagode pomoću jezika“ (Kuna 2007: 98). Pritom je važno imati na umu da nijedna riječ ili fraza sama po sebi nije eufemizam, nego to postaje tek u određenom komunikacijskom kontekstu (usp. Pasini 2003; Kuna 2007). Kuna (2007: 96) ističe i kako se iz eufemizama mogu iščitati običajne i etičke norme, narodna tradicija, kultura i konven-

¹ Joan Cutting (2002) od Brown i Levinsona (1987) preuzima pojam *obraza*. Svijest o obrazu javlja se svaki put kada ulazimo u bilo kakvu interakciju s drugima, a označava javnu sliku samog sebe, svijest o sebi i drugima kojima se obraćamo (Cutting 2002: 45). Cutting razlikuje pozitivan obraz koji se veže uz pozitivnu uljudnost (potreba da nas drugi prihvate) i negativan obraz koji se veže uz negativnu uljudnost (potreba da budemo neovisni o drugima, slobodni).

cije društvenog općenja, a upravo je to jedan od ciljeva ovoga rada. Eufemizmi, kao dio jezika koji kao komunikacijsko sredstvo nije unaprijed određen ni usmjeren, isto tako nisu sami po sebi određeni za ulogu koju imaju u komunikaciji, već svoju funkciju dobivaju tek u određenom kontekstu, tj. „[k]ontekstualne vrijednosti jedino su mjerilo i mjesto gdje primjena jezika biva vrednovana“ (Kuna 2005: 110). Temeljitu razdiobu tvorbe eufemizama načinio je Kuna, koji kao ključne postupke u tvorbi eufemizama posebno ističe metaforu i metonimiju, a u okviru metafore definira ih kao „ustaljene kombinacije riječi koje odlikuje semantička nedjeljivost“ (Kuna 2007: 108).² Imenovanje u društvu neprimjerenih fenomena pomoću frazema Kuna smatra pogodnim jer se njihov sadržaj oslanja na iskustvene doživljaje, a slično razmišlja i Silaški (2011: 111): „Euphemisms are frequently couched in conceptual metaphors as one of the most useful mechanism of euphemism formation. Death metaphors are deeply entrenched in our physical and bodily experience, which is universal.“

Zanimljivo je napomenuti da se značajan broj frazema uključenih u korpus ovoga rada ne može ubrojiti među neutralna komunikacijska sredstva kada je riječ o smrti i umiranju. Takve frazeme možemo označiti pojmom *disfemizam*, koji su Allan i Burridge (2006: 26) definirali kao izraz s konotacijama koje su uvredljive (u odnosu na denotaciju, u odnosu na slušatelja ili oboje), pa upravo iz tog razloga zamjenjuje neutralan ili eufemističan izraz. Eufemizmima se dakle koristimo da bismo neutralizirali neugodne konotacije vezane uz temu razgovora i tako izbjegli neugodne situacije, dok disfemizme koristimo kako bismo nekoga napali, iskoristili jezik kao oružje ili postigli ironijsko-humorni učinak, odnosno stavili naglasak upravo na one neugodne konotacije koje se eufemizmima izbjegavaju. Zanimljivo je primijetiti da eufemizmi i disfemizmi svoju funkcionalnost u komunikaciji crpe iz istih izvora – tabua (usp. Pasini 2003: 67). Slijedom navedenoga, kada je u pitanju komunikacija o smrti i umiranju, eufemizmima se najčešće izbjegava referiranje na njihove fizičke manifestacije, dok se disfemizmima upravo ti aspekti najčešće dodatno naglašavaju.

Iako u jezikoslovnoj kroatistici već postoje radovi koji su se bavili analizom frazema vezanih uz smrt i umiranje (usp. Opašić i Gregorović 2010), još ne postoji rad koji je kroz prizmu kognitivne lingvistike analizirao navedenu skupinu frazema u hrvatskome jeziku. Stoga se ovim istraživanjem, prije svega, želi ukazati na sustavnost u korpusu frazema koji se koriste kada se govori o smrti i umiranju.

² Kuna (2007) ih naziva frazeologizmima.

Dakako, sama je smrt, poput života, u ljudskoj predodžbi toliko razvedena pojava da ju se ne može svrstati u okvire samo jedne konceptualne metafore ili metonimije koja bi u potpunosti objasnila njezino poimanje (usp. Lakoff i Turner 1989). Također, ni same konceptualne metafore vezane uz smrt i umiranje nisu posve neistražena tema. Silaški (2011) tako ističe četiri konceptualne metafore vezane uz smrt: SMRT JE GUBITAK, SMRT JE PUTOVANJE (SMRT JE ODLAZAK), SMRT JE KRAJ i SMRT JE SAN, te uz to ističe još i personifikaciju smrti kao poseban oblik njezina poimanja. Za autore ovoga rada navedene su metafore zapravo eufemizacijska sredstva kojima ljudi u komunikaciji zaobilaze tabue utemeljene na strahu od konačnosti. Nešto ranije proučavanjem metafora vezanih uz smrt bavili su se Lakoff i Turner (1989), koji su analizirali poimanje smrti pomoću devet konceptualnih metafora: SMRT JE GUBITAK, SMRT JE ODLAZAK, SMRT JE SAN, SMRT JE NOĆ, SMRT JE HLADNOĆA, SMRT JE TIŠINA, SMRT JE OSOBA, SMRT JE KRAJNJE ODREDIŠTE i SMRT JE OSLOBODENJE. Tematiku smrti obrađuju i Allan i Burridge (1991),³ koji koncept smrti razvrstavaju u četiri domene: smrt kao gubitak, smrt kao briga o duši, smrt kao putovanje i smrt kao početak novoga života.

Imajući u vidu spoznaje do kojih su došli spomenuti autori, u ovome radu pokušat će se utvrditi pomoću kojih se konceptualnih metafora u hrvatskome jeziku razmišlja i govori o smrti. Naravno, neke se od već navedenih metafora ponavljaju, no neke od njih u hrvatskom jeziku nisu uočene, dok su s druge strane tijekom analize korpusa jezičnih podataka uočene i metafore koje navedeni autori nisu spomenuli u svojim radovima. Autori će u ovome radu u okviru razlikovanja konceptualne metafore i metonimije najprije klasificirati korpus odabranih frazema, a potom njihov eufemizacijski potencijal dovesti u vezu s oprekom između tih dvaju konceptualnih mehanizama.⁴ U nastavku rada, koristeći rezultate ankete provedene na 49 studenata i studentica hrvatskoga jezika, govorit će se o tendenciji utemeljenosti eufemizama na metaforičkom načelu, a disfemizama na konceptualnoj metonimiji.

2. Ciljevi i hipoteze

Slijedom navedenoga, cilj je ovoga rada u svjetlu kognitivnolingvističke teorije konceptualne metafore i metonimije analizirati komunikacijsku strategiju izbjegavanja izravnog spominjanja smrti i umiranja u hrvatskome jeziku, a to je upotreba frazema.

³ Prema Silaški (2011: 105).

⁴ Više o zakonitostima uspostave metaforičkih i metonimijskih odnosa vidi u Lakoff i Johnson (1980a), Lakoff (1987), Kövecses (2000; 2005), Brdar (2007) itd.

Temeljne hipoteze ovoga rada, čija se utemeljenost upravo navedenim postupcima želi dokazati, stoga se mogu formulirati na sljedeći način:

1. S obzirom na uspostavu metaforičnoga odnosa IZVORA i CILJA između konceptualne domene smrti i neke druge, o njoj neovisne konceptualne domene, za frazeme utemeljene na konceptualnoj metafori karakterističan je veći eufemizacijski potencijal.
2. S obzirom na zadržavanje metonimijskoga odnosa IZVORA i CILJA u okviru konceptualne domene smrti, za frazeme utemeljene na konceptualnoj metonimiji karakterističan je manji eufemizacijski potencijal, pa čak i naglašen disfemizacijski učinak.

3. Metodologija istraživanja

Temeljni metodološki okvir za testiranje hipoteza u ovome radu predstavljat će teorija konceptualne metafore i metonimije s pripadajućim tipologijama tih dvaju kognitivnih mehanizama kako su ih razradili Lakoff i Johnson (1980a), razlikujući s jedne strane metaforu kao dvodomenski model u okviru kojega su izvor i cilj dvije međusobno neovisne konceptualne domene (npr. *bijes* i *vručina* u slučaju metaforičkoga izraza *pušiti se iz ušiju od ljutnje*) te s druge strane metonimiju kao interpretacijski model u okviru kojega se relacije ne uspostavljaju između dviju različitih konceptualnih domena, već metonimijski izvor i cilj (pokretač i aktivnu zonu) predstavljaju entiteti u sastavu iste konceptualne domene (npr. relacija između *mozga* kao dijela i čovjeka kao cjeline u metonimijski motiviranom izrazu *odljev mozgova*). Drugim riječima, Lakoff i Johnson (1980b) razlikuju orijentacijske, ontološke i strukturne metafore, u čijim se okvirima metaforička preslikavanja i uspostava analogije između elemenata izvorne i ciljne domene uspostavljaju prema modelu A je B (npr. *bijes* je *vručina*) te metonimijske tipove cjelina za dio, dio za cjelinu i dio za dio između čijih se sastavnica odnosi uspostavljaju prema modelu A za B.

Kako se eufemizmi, kao što je već navedeno, ne mogu u cijelosti sagledati izvan konteksta jezične uporabe (usp. o tome i Pasini 2003: 4), uporaba frazema vezanih uz smrt i umiranje u svrhu eufemizacije u ovom je radu ispitana anketom. Stoga se prvi dio rada odnosi na razvrstavanje frazema koji čine korpus analiziran u ovome radu prema dominantnim konceptualnim metaforama i metonimijama koje su uključene u njihovu interpretaciju, a drugi dio čini anketa provedena među studentima i studenticama hrvatskog jezika koja je imala za cilj ispitati koje od tih frazema ispitanici smatraju eufemizmima.

Kao izvori za izgradnju korpusa korišteni su *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* (Matešić 1982) i *Hrvatski frazeološki rječnik* (Menac i sur. 2003). Iz svakog su rječnika odabrani svi frazemi koji su povezani sa značenjem umiranja i smrti te je na taj način sastavljen popis od 230 frazema. Kako bi bilo lakše snaći se s tako velikim brojem frazema, kao svojevrsan pomoćni alat korišten je rad *Smrt u hrvatskoj frazeologiji* (Opašić i Gregorović 2010). Autorice su u tom radu frazeme vezane uz smrt i umiranje razvrstale u četiri velike skupine:

1. frazemi povezani s konceptom blizine smrti
2. frazemi okupljeni oko koncepta načina i razloga smrti
3. frazemi sa značenjem umrijeti, preminuti, biti mrtav i
4. frazemi čije je značenje povezano s trenucima i događajima nakon smrti.⁵

Prikupljenih 230 frazema potom je razvrstano u te četiri skupine, nakon čega je za daljnju analizu odabrano 110 frazema (svi frazemi iz prve, treće i četvrte skupine te manji dio frazema iz druge skupine, tj. samo frazemi vezani uz umiranje prirodnom smrću; iz analize su dakle isključeni frazemi čije se značenje odnosi na uzrokovanje vlastite smrti samoubojstvom te uzrokovanje vlastite ili tuđe smrti žrtvovanjem, ubojstvom ili sličnim postupcima). Naime neka vrsta selekcije frazema bila je nužna radi postizanja optimalnog opsega ankete, kao i radi same prostorne ograničenosti ovoga rada.

Nakon opisanog inicijalnog odabira frazema koji se analiziraju u radu sastavljena je anketa u kojoj je sudjelovalo 49 studenata i studentica hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu Osijek. Ispitanici su u anketi trebali, između ostalog,⁶ odrediti i mogu li pojedini frazemi ujedno imati funkciju eufemizama, i to tako što su u stupac pored frazema upisivali plus (+) ako taj frazem po njihovu mišljenju ima eufemizacijski potencijal, odnosno minus (-) ako ga ne bi upotrijebili u svrhu eufemiziranja smrti. Kako bismo bili sigurni da je sudionicima zadatak jasan, prije ankete ukratko im je pojašnjen pojam eufemizacije. Detaljnom analizom eufemizacijskog potencijala frazema, autori su uočili da frazemi označeni minusom (-) u velikoj ve-

⁵ Svaka od četiri navedene skupine grana se na još nekoliko podskupina. Potrebno je napomenuti da nakon takve analize, utemeljene na razdiobi semantičkih polja, preostaje velik broj primjera koji se ne mogu svrstati ni u jednu od skupina koje su autorice navele. Stoga je jedan od zadataka ovoga rada i pronaći način da se izbjegne generička skupina *ostali frazemi*, u koju se svrstavaju svi oni izrazi koji se ne uklapaju ni u jednu specifičnu skupinu.

⁶ U jednom od pitanja ankete studenti su navodili u kojoj mjeri poznaju pojedine frazeme te koje najčešće koriste u komunikaciji, no u radu o tome neće biti riječi. Osvrt na anketu ticat će se eufemizacijskog potencijala frazema.

ćini mogu biti analizirani kao disfemizmi, tj. jedinice koje predstavljaju negativan pol ljestvice eufemizacijskoga potencijala. Pritom je, naravno, jasno i da su neki frazemi označeni minusom neutralni s obzirom na opoziciju eufemizam/disfemizam, pa su stoga autori u okviru analize disfemizama razmatrali jasne i jednoznačne primjere koje bi bilo koji izvorni govornik okarakterizirao kao izraze vrijeđanja.

4. Analiza odabranog korpusa frazema

U dijelovima koji slijede odabrani frazemi razvrstani su prema dominantnim konceptualnim mehanizmima uključenima u njihovu interpretaciju. Ipak, u mnogim primjerima isprepleću se različite metafore i metonimije, što će u analizi pojedinih frazema biti posebno naglašeno.

4.1. Konceptualna metafora kao interpretacijsko polazište

U okviru analize frazema u čiju je interpretaciju primarno uključeno aktiviranje konceptualnometaforičkoga odnosa primjeri će biti razvrstani u kategorije prema konceptualnim metaforama UMIRANJE JE SELIDBA (28 frazema), SMRT JE SAN (10 frazema), ŽIVOT JE TEKUĆINA/SMRT JE GUBITAK TEKUĆINE (11 frazema), ŽIVOT JE PUTOVANJE (5 frazema), ŽIVOT JE DAN (5 frazema), VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO (3 frazema), ŽIVOT JE DRAGOCJEN PREDMET (5 frazema), SMRT JE DOLJE (4 frazema), SMRT JE ŽIVO BIĆE (4 frazema) i LJUDI SU ŽIVOTINJE (8 frazema). Ukupno 83 frazema utemeljeno je dakle na konceptualnoj metafori kao interpretacijskom polazištu (vidi Tablicu 1).

4.1.1. Konceptualna metafora UMIRANJE JE SELIDBA

Tablica 1 s klasificiranim primjerima pokazuje da je konceptualna metafora UMIRANJE JE SELIDBA zastupljena u najvećem broju frazema (njih čak 28), a njezin se razvoj može povezati s kršćanskim vjerovanjem u život nakon smrti. No treba napomenuti da se takav koncept zagrobnoga života ne iscrpljuje u okviru jedne metafore, već metafora UMIRANJE JE SELIDBA funkcionira poput svojevrsne nadmetafore koja se grana na specifičnije podmetafore, ali su ti primjeri radi sustavnosti i preglednosti u tablici svrstani zajedno. Metafora UMIRANJE JE SELIDBA ostvaruje se u primjerima *promijeniti svijet* i *otići zauvijek*. Unutar tog koncepta selidbe život se poima kao polazište, odnosno adresa s koje umirući seli, dok se zagrobni život poima kao novo boravište.

Tablica 1. Frazemi s konceptualnom metaforom kao interpretacijskim polazištem

Konceptualna metafora	Konvencionalni izraz
UMIRANJE JE SELIDBA	<i>otići u vječni dom, otići u vječni mir, otići na drugi svijet, napustiti ovaj svijet, otići na onaj svijet, (poći) preseliti se na onaj svijet, promijeniti svijet, preseliti se u vječnost, preseliti se među zvijezde, biti na odlasku, otići zauvijek, otići preko rijeke, rastajati se s dušom, opraštati/oprostiti se sa životom, rastajati se sa životom, oprostiti se s ovim svijetom, rasti se s ovim svijetom, biti na pragu smrti, biti na pragu vječnosti, otići (preseliti se, biti primljen) u Abrahamovo krilo, Bog je uzeo koga [k sebi], ići (otići) Bogu na istinu, ići (otići) Bogu na račun, Gospod je koga pozvao k sebi, pridružiti se precima, otići sv. Petru na obračun, otići na vječna lovišta, orati nebeske njive</i>
SMRT JE SAN	<i>usnuti blago u Gospodinu, otići na vječni počinak, biti na smrtnoj (samrtnoj) postelji, snivati ledeni san, snivati vječni san, zaspati vječnim snom, sklopiti oči, obući drvenu pidžamu, ispratiti koga na posljednji počinak, spavati s anđelima</i>
ŽIVOT JE TEKUĆINA/SMRT JE GUBITAK TEKUĆINE	<i>došla komu duša pod grlo, došla komu duša u nos, dršće komu duša na jeziku, duša je komu u nosu, nositi dušu u nosu, stoji komu duša u grlu, lebdi komu smrt na usnama, ispustiti posljednji dah, ispustiti duh, ispustiti dušu, biti na izdisaju,</i>
ŽIVOT JE PUTOVANJE	<i>odbrojen je komu korak, otpratiti koga na posljednji put, posljednji put, biti pri kraju, blizu je komu kraj</i>
ŽIVOT JE DAN	<i>kucnuo je posljednji čas, kuca komu zadnja ura, dolazi komu (zadnji) smrtni čas, (zadnja) komu otkucava, zašlo je sunce komu</i>
VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO	<i>brojiti posljednje dane, izbrojeni (odbrojeni) su čiji dani</i>
ŽIVOT JE DRAGOCJENI PREDMET	<i>gasi se čija svijeća, dati Bogu dušu, predati duh u ruke Gospodinu, ispade komu duša, predati dušu</i>
SMRT JE DOLJE	<i>pasti u grob, sići u grob, gledati kako trava raste odozdo, leći u grob</i>
SMRT JE ŽIVO BIĆE	<i>gledati smrt u oči, progutala koga raka, smrt uze koga k sebi, primila koga zemlja</i>
LJUDI SU ŽIVOTINJE	<i>tek što nije ohladio papke, crknuti kao pas, jedu koga crvi, družiti se s crvima, plivati s ribama, otegnuti papke, otegnuti sve četiri, odapeti papke, otegnuti šiju</i>

Tako se uočavaju konceptualne metafore ŽIVOT JE POLAZIŠTE (*napustiti ovaj svijet, biti na odlasku*) i SMRT/NOVI ŽIVOT JE ODREDIŠTE (ciljna lokacija) (*otići u vječni dom, otići u vječni mir, otići na drugi svijet, otići (poći) na onaj svijet, preseliti se na onaj svijet, preseliti se u vječnost, preseliti se među zvijezde, otići preko rijeke*). Potrebno je posebno istaknuti frazem *otići preko rijeke*, čiji se korijeni nalaze u grčkoj mitologiji u kojoj lađar Haron prevozi mrtve preko rijeke Stiks u podzemni svijet, a taj se motiv pojavljuje i u Danteovoj *Božanstvenoj komediji*.

Nadalje, u okvirima konceptualizacije smrti kao selidbe nastala je i konceptualna metafora ŽIVOT JE SUPUTNIK koja se u analiziranim frazemima ostvaruje u vidu pojedinčeva opraštanja sa životom kao s dragom osobom koju više neće vidjeti. Ta je metafora vidljiva u frazemima *rastajati se s dušom, opraštati/oprostiti se sa životom, rastajati se sa životom*, a bliski su joj i primjeri *oprostiti se s ovim svijetom i rastati se s ovim svijetom*. Poimanje života kao bliske osobe, tj. suputnika, nije često, pa o njemu nema govora ni u literaturi koja se bavi bliskom tematikom (Kövecses 2000; Kövecses 2005; Lakoff 1987; Lakoff i Johnson 1980a), a moglo bi se pretpostaviti da je tomu tako jer se navedena metafora veže isključivo uz scenarij osobe na samrti (sa sigurnošću to možemo tvrditi samo za hrvatski jezik, jer analiza nije uključivala druge jezike).

Uz rastanak s dosadašnjim suputnikom te kršćansko vjerovanje u život nakon ovoga veže se posebna skupina frazema čija interpretacija uključuje konceptualnu metaforu SMRT JE ODREDIŠTE (*biti na pragu smrti, biti na pragu vječnosti*), ali u brojnim se primjerima nalazi i dodatni koncept *susreta* na odredištu. Taj susret uključuje ili pretke (one koji su se već odselili na novu adresu) ili Boga sa svecima i drugim biblijskim likovima (koji pojedinca dočekuju na odredištu): *otići (preseliti se, biti primljen) u Abrahamovo krilo, Bog je uzeo koga [k sebi], ići (otići) Bogu na istinu, ići (otići) Bogu na račun, Gospod je koga pozvao k sebi, pridružiti se precima, otići sv. Petru na obračun*. Primjeri *Bog je uzeo koga [k sebi]* i *Gospod je koga pozvao k sebi* podrazumijevaju vjerovanje kako Bog toliko cijeni čovjeka da ga poziva da mu se pridruži u vječnoj slavi. Ako se promotri frazem *otići (preseliti se, biti primljen) u Abrahamovo krilo*, može se uočiti i prisutnost koncepta zaštite i sigurnosti unutar leksema *krilo*, ali i unutar skupine leksema *biti primljen*, što upućuje na vjerovanje da čovjek nakon smrti odlazi na bolje mjesto. No nekoliko frazema sadrži i upozorenje da za vrijeme zemaljskoga života treba biti oprezan jer će Bog na kraju nagraditi dobro i kazniti zlo (npr. *ići (otići) Bogu na istinu, ići (otići) Bogu na račun, otići sv. Petru na obračun*).

U okviru konceptualizacije smrti kao selidbe u kršćanskom kontekstu javlja se i izjednačavanje smrti s novim životom. Dakle umiranjem se započinje život na novom mjestu, a kako je jedina predodžba o životu ona koju pojedinac stječe za ovog života, ona se preslikava i na život nakon smrti. Ono što je bilo dobro i poželjno u ovom životu smatra se dobrim i poželjnim i u onom drugom. U tom se kontekstu javljaju frazemi *otići na vječna lovišta* i *orati nebeske njive*. Drugim riječima, ono što je poznato preslikava se iz izvorne domene na ono što je nepoznato u ciljnoj domeni. Tako je za kontinentalno podneblje poljoprivreda karakteristična djelatnost, pa otuda idealiziranje zagrobnoga života u vidu obrađivanja plodnih zemljišta, a slično je i s domenom lova, koji ne samo da je prisutan na ovim prostorima već od samih početaka predstavlja jedan od preduvjeta čovjekova preživljavanja.

4.1.2. *Konceptualna metafora SMRT JE SAN*

Dovođenje smrti u analogiju sa spavanjem zapravo je vrlo očekivano jer fizički izgled i položaj tijela umrloga upućuju na spavanje, pa otuda i sama konceptualna metafora SMRT JE SAN. Ta metafora može se pronaći i u drugim jezicima, pa tako Lakoff i Turner (1989) navode Williama Shakespearea, Emily Dickinson i Aristofana, a teško je ne sjetiti se u tom kontekstu i Matoševe *Utjehe kose*. Na temelju samo nekoliko dobro poznatih primjera postaje vidljivo da je ta metafora duboko ukorijenjena u našoj kulturi, spoznaji i jeziku: *biti na samrtnoj postelji*, *ispratiti koga na posljednji počinak*, *spavati s anđelima*, *otići na vječni počinak*. Ostali primjeri iz te skupine jesu: *usnuti blago u Gospodinu*, *snivati ledeni san*, *snivati vječni san*, *zaspati vječnim snom*, *sklopiti oči* ili *obući drvenu pidžamu*.

Većina frazema koji čine tu skupinu prikazuje umiranje kao miran događaj, jednostavan prelazak iz jednog stanja u drugo. Moguća je iznimka frazem *snivati ledeni san*, koji uključuje uznemirujući detalj hladnoće, ali se on može povezati s fiziološkom činjenicom snižavanja tjelesne temperature kada osoba umre. Druga je iznimka frazem *obući drvenu pidžamu*, koji sadrži crnohumorni element, jer pidžama je ovdje zapravo drveni lijes u koji se polaže pokojnikovo tijelo. U slučaju navedenog frazema može se uočiti i isprepletanje s metonimijom REZULTAT ZA UZROK.

4.1.3. *Konceptualna metafora ŽIVOT JE TEKUĆINA/SMRT JE GUBITAK TEKUĆINE*

S obzirom na to da je spoznaja često vrlo usko vezana uz tjelesno iskustvo (usp. Barcelona i Valenzuela 2011: 19), nije neobično ni to što se samo ljudsko tijelo često konceptualizira kao spremnik. Neki autori tijelo ponajprije analiziraju kao me-

taforički spremnik za emocije (usp. Kövecses 2000: 170; Kövecses 2005: 120), no Lakoff i Turner (1989) uočili su da se i sam život može konceptualizirati kao tekućina, pa je u tom slučaju tijelo spremnik u kojemu je on sadržan. Tako u slučaju smrti i tekućina metaforički istječe iz spremnika. Zanimljivo je primijetiti da većina frazema iz te skupine (*došla komu duša pod grlo, došla komu duša u nos, dršće komu duša na jeziku, duša je komu u nosu, nositi dušu u nosu, stoji komu duša u grlu, lebdi komu smrt na usnama, biti na izdisaju*) označava vrijeme prije same smrti. To vrijeme može biti kratkotrajno, ali i dugotrajno, a onog trenutka kada se tekućina u izvornoj domeni izlije iz spremnika, osoba umire. To vodi i do druge skupine primjera, nešto malobrojnije (*ispustiti posljednji dah, ispustiti duh, ispustiti dušu*), kojom se naglašava trenutak umiranja ili, metaforički, trenutak kada se sadržaj izlijeva iz spremnika, odnosno počinja isparavati.

4.1.4. Konceptualna metafora ŽIVOT JE PUTOVANJE

Zanimljivo je primijetiti da Lakoff i Johnson (1980b) isprva nisu analizirali tu metaforu iako su navodili poimanje ljubavi kao putovanja, no kasnije je i ona uključena u analizu kao jedan od najčešćih mehanizama konceptualizacije života (usp. Lakoff 1987; Lakoff i Turner 1989; Kövecses 2005). Život shvaćen kao putovanje ima, dakako, svoj početak, putanju i kraj. No ta je metafora u nekim slučajevima još razvedenija: na putovanju osoba može imati i *smjer* kojim se kreće, te tako može ići naprijed ili natrag, može *zastraniti*, a svatko u životu ima i neki *cilj* koji želi postići (usp. Lakoff 1987: 275).⁷ S obzirom na to da se u ovom radu govori o smrti, posebno je zanimljiv element kraja putovanja. Promatrana u okviru metafore ŽIVOT JE PUTOVANJE, smrt predstavlja konačno odredište, tj. posljednju postaju na putu. Promotrimo li primjere iz korpusa, možemo uočiti da se frazemi *odbrojen je komu korak, posljednji put* i *otpratiti koga na posljednji put* mogu uklopiti u koncept života kao putovanja. S druge strane razlikuju se primjeri *biti pri kraju* i *blizu je komu kraj* koji upućuju na to da se u okviru metafore ŽIVOT JE PUTOVANJE, kao njezina naknadna elaboracija, javlja i podmetafora UMIRANJE JE KRAJ PUTOVANJA. Također, u slučaju te metafore uočavamo i prepletanje s metaforom SMRT JE ODREDIŠTE u okviru nadmetafore SMRT JE SELIDBA u primjerima *biti na pragu smrti, biti na pragu vječnosti*.

⁷ Lakoff uspoređuje doživljaj života s putovanjem na temelju tjelesnog iskustva koje proživljavamo tijekom putovanja: „Every time we move anywhere there is a place we start from, a place we wind up at, a sequence of contiguous locations connecting the starting and ending points, and a direction“ (Lakoff 1987: 275).

4.1.5. *Povezivanje smrti s konceptom vremena: konceptualna metafora ŽIVOT JE DAN i VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO*

U hrvatskom se jeziku povezivanje smrti s konceptom vremena ostvaruje kroz dvije konceptualne metafore: ŽIVOT JE DAN i VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO. Prvu metaforu spominju Lakoff i Turner (1989) te život opisuju kao dan od 24 sata. Jutro je u tom slučaju djetinjstvo, podne je mladost, a zrelo doba odvija se u poslijepodnevnim satima. Lakoff i Turner (1989) trenutak smrti prepoznaju kao zalazak sunca (u hrvatskom jeziku postoji frazem *zašlo je sunce komu*, u kojem se ta metafora isprepleće s metaforom SMRT JE DOLJE), a smrt je noć. No u hrvatskom se jeziku ta metafora ostvaruje i nešto drukčije, odnosno konceptualno je posebno istaknut posljednji sat u danu: *kucnuo je posljednji čas, kuca komu zadnja ura, dolazi komu (zadnji) smrtni čas, (zadnja) komu otkucava*. Dakle konceptualna metafora ostaje ista, ali je njezina konvencionalizacija ponešto izmijenjena. Kada se već spominje konceptualizacija života kao dana od 24 sata, i tu je moguće uočiti interakciju konceptualne metafore i metonimije tipa DIO ZA CJELINU. Naime u slučaju spomenute metafore prisutno je i svojevrsno komprimiranje vremenske dimenzije života tako da se veći vremenski raspon prikazuje kroz manji odsječak vremena, odnosno u ovom slučaju čitav se životni vijek prikazuje kao jedan dan. O figurativnoj konceptualizaciji vremenske dimenzije putem njezina komprimiranja više su pisali Fauconnier i Turner (2002: 89–107) objašnjavajući kompresiju vremena na primjeru evolucije dinosaura u pticu kroz jedan životni vijek dinosaura. Na taj su način pokušali prikazati kako funkcionira konceptualna integracija⁸ u kojoj se ostvaruje povezivanje dinosaura i ptice u svega nekoliko grafičkih odsječaka (pri čemu je u svakom odsječku dinosaur sve više nalik ptici). Autori pritom stavljaju naglasak na činjenicu da pojedinac koji promatra prikaz ni u kojem slučaju ne podrazumijeva da je dinosaur tijekom svog života evoluirao u pticu, već je svjestan da je to samo figurativni prikaz koji pomaže da se shvati tijek evolucijskoga procesa koji je trajao nekoliko milijuna godina. Pritom je pojedinac svjestan ne samo uzročno-posljedičnih veza (genetička evolucija) nego i odnosa analogije (prikazani dinosaur jednak je svakom drugom, ponovno metonimijski odnos DIO ZA CJELINU) te disanalogije (razlike između pojedinih generacija u fenotipu dinosaura) prikazane u spomenutom odnosu (usp. Fauconnier i Turner 2002: 93).

⁸ O teoriji konceptualne integracije ponajviše su pisali Giles Fauconnier (1999) te Giles Fauconnier i Mark Turner (2002), ali prije toga koncept nastanka novih metafora spominjali su i Lakoff i Johnson u knjizi *Metaphors We Live By* (1980b). Teorija konceptualne integracije objašnjava nastanak novih metafora, među ostalim, kroz uspostavu višeprostornog modela u okviru kojeg integracijom elemenata ulaznih prostora u projekcijskom prostoru nastaje nov scenarij (usp. npr. Fauconnier i Turner 2002; Belaj i Tanacković Faletar 2006; Matovac i Tanacković Faletar 2009).

Druga spomenuta metafora jest VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO. U slučajevima njezinih konvencionalnih ostvaraja često biva istaknut leksem *dan*, preko kojeg se u interpretaciji frazema aktivira i uspostava metonimijskoga odnosa DIO ZA CJELINU (jedan dan predstavlja život, što je objašnjeno u prethodnom odlomku) u frazemima *brojiti posljednje dane*, *izbrojeni (odbrojeni) su čiji dani*, što znači da se naš život sastoji od određenog i konačnog broja jedinica (dana), a kada ih sve potrošimo, životu je kraj (usp. Lakoff i Johnson 1980a: 457).

4.1.6. *Konceptualna metafora ŽIVOT JE DRAGOCJEN PREDMET*

Kövecses (2005: 84) navodi kako je jedna od najčešće aktivnih konceptualnih metafora u engleskome jeziku u SAD-u upravo ova.⁹ Njezinim posredstvom život se poima kao jedan od najdragocjenijih predmeta koje valja čuvati i održavati, tj. čija se stvarna vrijednost često podcjenjuje. U tom je kontekstu zanimljivo istaknuti da i podaci u hrvatskome jeziku upućuju na mogućnost slične konceptualizacije života, ali u znatno manjem broju primjera. Kada čovjek umre, prema uvriježenoj kršćanskoj predodžbi on svoje najveće dobro (duh ili dušu) predaje u ruke Bogu.¹⁰ Stoga je zaključak sljedeći: Bog, Stvoritelj, jedini je dostojan primiti čovjekovu najveću dragocjenost – dušu. Isto tako, čovjek svoju dušu predaje, tj. poklanja Bogu kao znak svoje predanosti i vjere.

Zanimljivo je u toj skupini istaknuti frazem *ispade komu duša*, koji se razlikuje od ostalih po tome što sadrži element nenamjernosti, odnosno nespretnosti. Dušu, koja se percipira kao nešto vrlo osjetljivo, osoba slučajno i nespretno ispušta iz ruku, a posljedica toga je smrt. Također, i ovdje se uočava djelovanje visokorazinske konceptualne metonimije UZROK ZA REZULTAT.

4.1.7. *Konceptualna metafora SMRT JE DOLJE*

Za razliku od svih dosad navedenih metafora, koje su redom ontološke, ovdje je u pitanju orijentacijska metafora. No iako proizlazi iz temeljnih prostornih odnosa, i ona ovisi o kulturi, ali i o samom iskustvu, i to kako kulturne zajednice tako i pojedinca (Lakoff i Johnson 1980b: 15–21). Tako se primjerice u različitim kulturama,

⁹ Kövecses (2005: 84) je usporedio konceptualne metafore poimanja života u Amerikanaca i Mađara. Ispostavilo se da Amerikanci život ponajprije shvaćaju kao dragocjen predmet koji treba čuvati i brinuti o njemu, dok Mađari život češće konceptualiziraju kao borbu i dokazivanje. Posljedica je to vjerojatno različitih povijesnih i kulturnih konteksta u kojima se formiraju konceptualne metafore.

¹⁰ U frazemima *dati Bogu dušu*, *predati duh u ruke Gospodinu*, *predati dušu*.

posebice zapadnim, ono što je loše često metaforički smješta dolje, a takav je slučaj i sa smrću koja u ljudima izaziva tugu i neugodne osjećaje (usp. Lakoff i Johnson 1980a: 462). Naravno, ovdje je zasigurno važan i način na koji se tradicionalno pokapa tijelo pokojnika, pa zbog toga postoje izrazi *pasti u grob*, *sići u grob* ili *gledati kako trava raste odozdo*, koji redom upućuju na vertikalnu lociranost smrti dolje.

4.1.8. *Konceptualna metafora SMRT JE ŽIVO BIĆE*

Jedan od primjera personifikacije smrti poznati je prikaz kostura u crnoj kukuljici s kosom u rukama, poznatiji kao *Grim Reaper*. Fauconnier i Turner koriste taj prikaz kako bi objasnili kompleksnost odnosa metafore i metonimije te funkcioniranje teorije konceptualne integracije s više ulaznih prostora (usp. Fauconnier i Turner 2002: 291). Objasnjavaju da koncept smrti kao žeteoca proizlazi iz mnogo prostora, a navode četiri: prostor u kojem pojedinac umire, prostor u kojem apstraktni uzročni element uzrokuje događaj (smrt umiranje, san spavanje itd.), prostor u kojem se nalazi stereotipni ljudski ubojica i prostor žetve (usp. Fauconnier i Turner 2002: 291). Kod konceptualne metafore SMRT JE ŽIVO BIĆE istaknuta je aktivna uloga smrti i pasivnost osobe koja umire, za razliku od primjerice konceptualnih metafora SMRT JE SAN ili SMRT JE SELIDBA.

U literaturi nije navedena konceptualna metafora SMRT JE ŽIVO BIĆE, već se govori o personifikaciji smrti (usp. Silaški 2011; Lakoff i Turner 1989) ili se spominje metafora SMRT JE SUPARNIK (Lakoff i Turner 1989), u kojoj je umiranje gubljenje bitke, što se onda može povezati s drugom, općenitijom, konceptualnom metaforom koja glasi ŽIVOT JE BORBA. Jedini frazem koji bi se u potpunosti mogao uklopiti u taj koncept jest *gledati smrti u oči*. U frazemima *smrt uze koga k sebi i primila koga zemlja* do izražaja dolazi prikaz smrti kao bića koje nas na kraju prima u svoj zagrljaj. S druge pak strane, suprotno je s frazemom *progutala koga raka*, gdje se čini da je grob, pa prema tome, metonimijski, i sama smrt, nalik nemani koja proždire ljude. Navedena konceptualna metafora posebna je po tome što se smrt konceptualizira kao aktivno biće, dok se osobu koja umire konceptualizira kao potpuno pasivnu i nemoćnu. To rezultira i negativnim konotacijama vezanim uz konceptualizaciju smrti kao živoga bića.

4.1.9. *Konceptualna metafora LJUDI SU ŽIVOTINJE*

Kada se ljudi uspoređuju sa životinjama, vrlo se rijetko govori o njihovim pozitivnim osobinama. To potvrđuju i konvencionalni ostvaraji metafore LJUDI SU ŽIVOTI-

NJE¹¹ kao što su *ona je prava zmija, on je stari lisac i obična svinja* i sl. U prilog toj činjenici idu i frazemi analizirani u ovoj skupini: *tek što nije ohladio papke, crknuti kao pas, jedu koga crvi, družiti se s crvima, plivati s ribama, otegnuti papke, otegnuti sve četiri, odapeti papke, otegnuti šiju*. Iz navedenoga je lako zaključiti da te frazeme zasigurno nećemo pronaći u skupini eufemizama. Upravo suprotno, većinu njih možemo označiti kao izrazito grube i nekorektne izraze (disfemizme), pa čak i vulgarizme (usp. Menac 2007: 19). Razlog je tomu isticanje ljudske tjelesnosti prilikom uspoređivanja sa životinjama, što se u društvu pažljivo izbjegava. Zato je dobro primijetiti da su ti izrazi poznati govornicima, ali se ne koriste često. To se odnosi isključivo na javnu komunikaciju i, naravno, na situacije u kojima se izrazima eufemizira smrt (primjerice kada komu izražavamo sućut). No u privatnoj komunikaciji, kada se primjerice govori o nekom tko je omražen govorniku ili sugovorniku, često se koriste upravo izrazi koji povezuju ljude sa životinjama.

U ovoj skupini frazema također treba istaknuti odnos metonimije i metafore. Naime u primjerima koji se bez sumnje mogu svrstati među disfemizme, kao što su *tek što nije ohladio papke, otegnuti papke, otegnuti sve četiri, odapeti papke* ili *otegnuti šiju*, uočava se prisutnost konceptualne metonimije kao motivacijskog mehanizma prilikom uspostave metaforičkoga odnosa, što također ide u prilog radnoj hipotezi o metonimiji kao produktivnijem mehanizmu disfemizacije.

4.2. Konceptualna metonimija kao interpretacijsko polazište

U okviru analize frazema u čiju je interpretaciju primarno uključeno aktiviranje konceptualnometonimijskoga odnosa primjeri će biti razvrstani u kategorije prema metonimijskim podtipovima REZULTAT ZA UZROK (18 frazema) i MJESTO ZA STANJE (9 frazema). Ukupan broj frazema koji se temelje na metonimiji iznosi 27.

4.2.1. Metonimijski podtip REZULTAT ZA UZROK

Odnosi uzroka i posljedice duboko su ukorijenjeni u ljudsku konceptualizaciju, a njihova se povezanost počinje uočavati već u najranijem razdoblju života. Stoga ne čudi ni što je jedan od najčešće uspostavljenih metonimijskih odnosa upravo taj, a u slučaju analiziranog korpusa to potvrđuje i brojnost frazema koji ulaze u navedenu skupinu (vidi Tablicu 2):

¹¹ O problematici metafore LJUDI SU ŽIVOTINJE detaljnije piše Milić (2013).

Tablica 2. Konceptualna metonimija kao interpretacijsko polazište

Konceptualna metonimija	Primjeri
REZULTAT ZA UZROK	<i>ispiti smrtnu čašu, snađe koga smrtna čaša, gasi se komu oko, mirisati na tamjan, složiti se nakon duge bolesti, pokrila koga crna zemlja, kad pukne budak više glave, kad lopata zazvoni nad glavom, dok motika ne kucne komu nad glavom, kucnula je motika više glave, ni nogom ne zakopati, zabosti nos u ledinu, zabosti nokte u ledinu, izvrnuti oči, izuti opanke, otegnuti pete, ohladiti pete, lijegati među četiri daske</i>
MJESTO ZA STANJE	<i>biti blizu groba, noge su komu nad jamom, (biti) s one strane groba, otići pod zemlju, biti pod crnom zemljom, položiti koga u grob, gledati u grob, biti jednom nogom u grobu, biti dva metra pod zemljom</i>

Govoreći o visokorazinskoj metonimiji REZULTAT ZA UZROK, jasno je da je uzrok konceptualno nedostupan entitet koji se objašnjava pomoću onog dostupnijeg – posljedice. Turner (2002: 121) odnos uzroka i posljedice objašnjava na sljedeći način:

We can think of the cause of an effect as all the conditions necessary for that effect to happen. The set of all the conditions necessary for a particular effect constitutes a condition sufficient to cause the effect. So we can think of the cause of an effect as a set of necessary and sufficient conditions.

U toj su skupini vrlo česti vizualno i auditivno sugestivni frazemi, poput sljedećih: *kad pukne budak više glave, kad lopata zazvoni nad glavom, dok motika ne kucne komu nad glavom* i *kucnula je motika više glave*. U svim navedenim slučajevima kao metonimijski pokretač funkcionira čin pokapanja pokojnika, a aktivna je zona, jasno, sama smrt. Frazem *ni nogom ne zakopati* upućuje pak na brzu i neočekivanu smrt, dok frazemi *zabosti nos u ledinu* i *zabosti nokte u ledinu* upućuju na to da je osobu smrt dočekala u uspravnom položaju te da je vjerojatno također bila brza. S druge strane frazemi *gasi se komu oko* i *složiti se nakon duge bolesti* upućuju na dulji proces umiranja. Također, frazem *lijegati među četiri daske* svrstan je u tu skupinu, a ne u skupinu frazeoloških ostvaraja metafore SMRT JE SAN, jer sam gla-

gol *lijegati* ne uključuje nužno konceptualnu domenu sna, već samo horizontalnog položaja tijela, pa smatramo da je u tom slučaju za ispravnu interpretaciju važnija uspostava metonimijskoga odnosa REZULTAT ZA UZROK.

S motivacijske strane zanimljiv je nastanak frazema *mirisati na tamjan*. Kao biljka koja potječe iz tople Afrike, tamjan se u početku koristio za uklanjanje neugodnih mirisa u prostorijama, ali i za iskazivanje štovanja božanstvima. Taj običaj zadržan je i u kršćanstvu, kako zbog neugodnih mirisa tako i radi odavanja počasti Bogu te nastojanja da ga se udobrovolji ne bi li grešnu dušu primio k sebi (usp. Badurina 1990). Uspostava metonimijskog odnosa REZULTAT ZA UZROK u ovom je slučaju vezana uz činjenicu da sama smrt ima za posljedicu obredni ritual kađenja tamjanom, koji u tom smislu kao rezultat (pokretač) označava vlastiti uzrok (aktivnu zonu). Biblijsko porijeklo imaju i frazemi *ispiti smrtnu čašu* i *snađe koga smrtna čaša*, čije polazište nalazimo u Evanđelju po Mateju, kada Isus na Maslinskoj gori kaže: „Oče moj, ako je moguće, neka me mimoide ovaj kalež“ (Mt 26, 39).

Ljudska fiziologija kao metonimijski pokretač funkcionira pak u frazemima *izvrnuti oči*, *otegnuti pete* i *ohladiti pete*. U tim frazemima uočava se također djelovanje metonimije REZULTAT ZA UZROK jer fizičko stanje tijela kao rezultat (izvrtanje očiju, *rigor mortis*, *algor mortis*) ukazuje na nastupanje same smrti kao uzroka.

Frazem *izuti opanke*, također prema metonimijskom modelu REZULTAT ZA UZROK, upućuje pak na činjenicu da osobi koja je umrla obuća više ne treba.

4.2.2. Metonimijski podtip MJESTO ZA STANJE

U frazemima *otići pod zemlju*, *biti pod crnom zemljom* te *pokrila koga crna zemlja* uočava se i isprepletanje metonimije MJESTO ZA STANJE s konceptualnom metaforom SMRT JE DOLJE. Također, interpretacija frazema *primila koga zemlja* osim navedene metonimije uključuje i već spomenutu metaforu SMRT JE ŽIVO BIĆE. Usto, djelovanje metonimije MJESTO ZA STANJE može se uočiti i u frazemima *biti blizu groba*, *noge su komu nad jamom*, *(biti) s one strane groba*, *položiti koga u grob*, *biti blizu groba*, *gledati u grob*, *biti jednom nogom u grobu* i *biti dva metra pod zemljom*, u kojima lokacija kao pokretač u metonimijskom odnosu stoji za stanje smrti kao aktivnu zonu.

5. Rezultati

U korpusu od 110 frazema ispitanici su njih 63 (56%) procijenili eufemističnima (usp. Tablica 3).

Tablica 3. Frazemi koje ispitanici smatraju eufemizmima

	Eufemizam	Broj ispitanika	Postotak
1.	Otići na vječni počinak	48	98,0%
2.	Bog je koga uzeo (k sebi)	47	95,9%
3.	Spavati s anđelima	46	93,9%
4.	Gospod je koga pozvao (k sebi)	45	91,8%
5.	Snivati vječni san	45	91,8%
6.	Otići u vječni dom	45	91,8%
7.	Otići u vječni mir	45	91,8%
8.	Zaspati vječnim snom	44	89,8%
9.	Otići na drugi svijet	44	89,8%
10.	Otići na onaj svijet	44	89,8%
11.	Predati duh (u ruke) Gospodinu	43	87,8%
12.	Oprostiti se s ovim svijetom	43	87,8%
13.	Preseliti se među zvijezde	43	87,8%
14.	Ispratiti koga na posljednji počinak	43	87,8%
15.	Napustiti ovaj svijet	42	85,7%
17.	Biti na pragu vječnosti	41	83,7%
18.	Otići (preseliti se, biti primljen) u Abrahamovo krilo	41	83,7%
19.	Dati Bogu dušu	41	83,7%
20.	Usnuti blago u Gospodinu	41	83,7%
21.	Sklopiti oči	41	83,7%
22.	Preseliti se na onaj svijet	39	79,6%
23.	Predati dušu	38	77,6%
24.	Otpratiti na posljednji put	38	77,6%
25.	Oprostiti/oprašati se sa životom	37	75,5%
26.	Rastati se s ovim svijetom	37	75,5%
27.	Biti na odlasku	37	75,5%
28.	Otići na vječna lovišta	37	75,5%
29.	Orati nebeske njive	37	75,5%
31.	Kucnuo je posljednji čas	35	71,4%
32.	Brojiti posljednje dane	35	71,4%
33.	Rastajati se sa životom	35	71,4%
34.	Ići (otići) Bogu na račun	35	71,4%
35.	Ispustiti duh	35	71,4%
36.	Zašlo je komu sunce	35	71,4%
37.	Primila koga zemlja	35	71,4%
38.	Lebdjeti između života i smrti	34	69,4%
39.	Ići (otići) Bogu na istinu	34	69,4%
40.	Pridružiti se precima	34	69,4%

Tablica 3. Frazemi koje ispitanici smatraju eufemizmima (nastavak)

41.	Otići zauvijek	34	69,4%
42.	Biti na izdisaju	33	67,3%
43.	Ispustiti posljednji dah	33	67,3%
44.	Ispustiti dušu	33	67,3%
45.	Posljednji put	33	67,3%
46.	Otići sv. Petru na obračun	33	67,3%
47.	Ispiti smrtnu čašu	32	65,3%
48.	Biti pri kraju	32	65,3%
49.	Biti na smrtnoj (samrtnoj) postelji	32	65,3%
50.	Snivati ledeni san	31	63,3%
51.	Promijeniti svijet	31	63,3%
52.	Rastajati se s dušom	30	61,2%
53.	Kuca komu zadnja ura	30	61,2%
54.	Blizu je komu kraj	29	59,2%
55.	Izbrojeni (odbrojeni) su čiji dani	29	59,2%
56.	Otići preko rijeke	28	57,1%
57.	Položiti koga u grob	27	55,1%
58.	Snade koga smrtna čaša	26	53,1%
59.	Biti blizu groba	26	53,1%
60.	Odbrojen je komu korak	26	53,1%
61.	Smrt uze koga k sebi	26	53,1%
62.	Dolazi komu smrtni (zadnji) čas	25	51,0%
63.	(zadnja) komu otkucava	25	51,0%

Najučestalijom u eufemizaciji smrti pokazala se metafora UMIRANJE JE SELIDBA; 23/28 frazema navedene konceptualne metafore (82%) nalazi se među primjerima koje ispitanici smatraju eufemizmima.

Promotrimo li ponnije Tablicu 3, uočit ćemo da najviše ispitanika smatra frazem *otići na vječni počinak* eufemističnim (98% ispitanika označilo je navedeni frazem plusom). Što se pak tiče konceptualne metafore SMRT JE SAN, već je napomenuto da je ona vrlo česta prilikom uspostave frazema vezanih uz umiranje (usp. Keith i Burridge 1991, 2006), a ta se napomena može nadopuniti tvrdnjom da je navedena metafora česta i prilikom eufemizacije smrti. U anketi su ispitanici 8 od 10 primjera (80%) navedene metafore označili eufemističnima, od kojih su 4 metafore među prvih deset frazema čije je korištenje u svrhu eufemizacije smrti potvrdio najveći broj ispitanika (*spavati s anđelima* 93,9%, *snivati vječni san* 91,8%, *zaspavati vječnim snom* 89,8%).

Također treba istaknuti i metafore utemeljene na konceptima vremena, materijalnih sredstava i putovanja (ŽIVOT JE DAN, VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO i ŽIVOT JE PUTOVANJE). Svi frazemi koji oprimjeruju navedene konceptualne metafore nalaze se na popisu frazema koje su ispitanici označili eufemizmima (vidi Tablicu 1 s pripadajućim frazemima).

Konceptualne metafore SMRT JE DOLJE i LJUDI SU ŽIVOTINJE nisu zastupljene među eufemizmima, dok je samo jedan primjer konceptualne metafore SMRT JE ŽIVO BIĆE na popisu eufemizama (*primila koga zemlja*, 71,4% ispitanika smatra taj frazem eufemizmom).

Među metonimijski motiviranim frazemima koje ispitanici smatraju eufemizmima ističu se svega tri primjera: *ispiti smrtnu čašu* (63,3% ispitanika smatra primjer eufemističnim) i *snade koga smrtna čaša* (53,1% ispitanika smatra primjer eufemističnim) primjeri su metonimije REZULTAT ZA UZROK, dok je *biti blizu groba* (53,1% ispitanika smatra primjer eufemističnim) primjer metonimije MJESTO ZA STANJE.

Premda korištenje pojedinih frazema u svrhu disfemizacije anketom nije ispitivano izravno, zaključak da se pojedini frazemi tako mogu koristiti, kao što je već navedeno, nametnuo se autorima tijekom same analize rezultata. Stoga o brojčanom odnosu disfemizama i eufemizama ovdje neće biti riječi, ali pojedini zaključci vezani uz disfemizaciju ipak se ne mogu zaobići. U analiziranom korpusu tako velik broj disfemizama pokriva konceptualna metafora LJUDI SU ŽIVOTINJE (*jedu koga crvi, crknuti kao pas, odapeti papke, otegnuti papke, tek što nije ohladio papke, otegnuti sve četiri*). Sedam od ukupno devet frazema u okviru navedene konceptualne metafore nameće se u disfemizaciji (usp. Tablicu 1). Također, interpretacija velikog broja primjera uključuje i konceptualnu metonimiju REZULTAT ZA UZROK (*mirisati na tamjan, kad pukne budak više glave, kad lopata zazvoni nad glavom, dok motika ne kucne komu nad glavom, kucnula je motika više glave, ni nogom ne zakopati, zabosti nos u ledinu, zabosti nokte u ledinu, izvrnuti oči, izuti opanke, otegnuti pete, ohladiti pete, lijegati među četiri daske*). U okvirima navedene konceptualne metonimije 13 je frazema (od njih ukupno 16) koji se govornicima nameću u kontekstu disfemizacije.

6. Diskusija

Analizirajući odabrane primjere, konceptualne metafore i metonimije koje se nalaze u pozadini njihove interpretacije te njihovu podjelu na eufemizme i disfemizme, može se doći do nekoliko općenitih zaključaka koji se odnose na frazeme vezane

uz smrt i umiranje. Korpus frazema koji pokrivaju navedeno semantičko polje uključuje i eufemizme i disfemizme, no prilikom eufemizacije i disfemizacije uglavnom se ne aktiviraju iste konceptualne metafore, dok je metonimija kao interpretacijski mehanizam u pravilu aktivna prilikom disfemizacije.

Prema provedenoj analizi, najveći broj frazema može se svrstati pod okrilje metafore UMIRANJE JE SELIDBA, odnosno, kada je riječ o frazemima vezanim uz umiranje, najčešće korištenim interpretacijskim mehanizmom pokazala se upravo ta metafora, ali i njoj srodne metafore kao što su ŽIVOT JE SUPUTNIK, ŽIVOT JE POLAZIŠNA LOKACIJA i SMRT JE CILJNA LOKACIJA. Premda kod proučavanih autora u literaturi nije uočena metafora selidbe, pojedini njezini elementi svakako su prisutni. Tako Lakoff i Turner (1989) spominju krajnje odredište, dok Allan i BurrIDGE (1991) navode novi početak. Metafora selidbe na popisu analiziranih jedinica pokriva čak 28 primjera (usp. Tablicu 1), od kojih je većina prepoznata kao eufemistična. Jedan od najočitijih razloga tomu može biti činjenica da se imenovanjem elemenata iz domene selidbe uspijeva izbjeći izravno aktiviranje neugodne konceptualne domene smrti. Time se ujedno naglašava i uvjerenje da smrt nije kraj, već odlazak na bolje mjesto, jer selidba u ljudskome iskustvu uvijek označava i novi početak.

Druga u eufemizaciji dominantna konceptualna metafora jest SMRT JE SAN, čijim se posredovanjem komunikacija iz neugodne domene smrti prebacuje u konotacijski rasterećenu domenu spavanja, a učestalost te konceptualne metafore zasigurno ima veze i s činjenicom da je domena sna vrlo često prva konceptualna domena u koju se prilikom komunikacije s djecom premješta razgovor o smrti i umiranju. Čini se da je lakše prihvatiti smrt i umiranje ako o njima govorimo kao o spavanju (ili odlasku na počinak), čime prividno negiramo njihovu konačnost. Na popisu frazema podijeljenih prema dominantnim interpretacijskim mehanizmima (Tablica 1) metafora SMRT JE SAN uključuje deset primjera, a također se može naći i u drugim skupinama (bilo je govora o frazemu *lijegati među četiri daske* kod kojeg se ta metafora može uočiti, ali je svrstan u drugu skupinu jer autori ovog rada smatraju da navedena metafora u njegovoj interpretaciji nije dominantna). S obzirom na činjenicu da metaforu SMRT JE SAN spominje više autora (usp. Lakoff i Turner 1989; Silaški 2011), može se reći da je jedan od uobičajenih načina konceptualizacije smrti.

Vrijeme u kognitivnoj lingvistici ima status jedne od temeljnih konceptualnih domena (usp. Langacker 1987: 147) izvan kojih je poimanje praktično nemoguće. Stoga ne čudi činjenica da govornici sve navedene primjere metafora ŽIVOT JE DAN i VRIJEME JE OGRANIČENO MATERIJALNO SREDSTVO prepoznaju kao eufemistične.

Konceptualnu metaforu putovanja prepoznaju i Silaški (2011) te Allan i Burridge (1991), a svi promatrani primjeri u ovom radu prepoznati su kao eufemistični. Baš kao i kod metafore selidbe, i u ovoj metafori govornici nastoje prevladati strah od nepoznatog i konačnog.

Pozornost u analizi privlači izostanak metonimijski motiviranih frazema u funkciji eufemizama. Naime frazemi iz te skupine uglavnom se zadržavaju u domeni umiranja ili u njezinoj neposrednoj blizini, imenujući npr. radnje i rituale koji se izvode u smrtnim slučajevima, pa ih stoga govornici i sugovornici ne osjećaju kao ublažavajuće izraze, ali ih također ne percipiraju nužno niti kao disfemizme.

Poput eufemizama, i disfemizmi su, barem s jedne strane, motivirani strahom, ali i negativnim emocijama ili neposluhom, tj. željom da se kršenjem pravila uljudnosti u komunikaciji degradira ono o čemu govorimo ili onaj komu govorimo (adresat). Disfemizmi ponekad imaju i funkciju potvrđivanja identifikacijskih obilježja u komunikaciji unutar određenih supkultura, ali i ironiziranja situacije ili postizanja humornog učinka (npr. *plivati s ribama*).

Kada su u pitanju disfemizmi, možemo zaključiti da se govornici njima koriste kada se neugodne manifestacije umiranja, kao što su npr. njegovi tjelesni aspekti, žele dodatno naglasiti, bilo u kontekstu vrijeđanja ili humornog učinka (usp. Allan i Burridge 2006: 26). Među konceptualnim metaforama koje su aktivne u interpretaciji primjera iz te skupine najčešća je metafora LJUDI SU ŽIVOTINJE. Njome se ljudska tjelesnost dovodi u analogiju s tjelesnošću životinje, pa komuniciranje o tjelesnim aspektima umiranja na taj način izaziva izrazito visok stupanj nelagode te ona uglavnom okuplja primjere koji se upotrebljavaju kada se nekoga želi povrijediti ili omalovažiti.

Promotre li se pažljivije primjeri eufemizama na popisu analiziranih jedinica, uočit će se kako tu gotovo da i nema frazema čija se interpretacija temelji na konceptualnoj metonimiji. Navedeno zapažanje može se promatrati kao izravan rezultat činjenice da konceptualna metafora omogućuje prebacivanje teme razgovora u kakvu manje neugodnu, odnosno umirujuću domenu, dok se u slučaju aktiviranja konceptualne metonimije razgovor u cijelosti zadržava u traumatičnoj domeni čije je neugodne aspekte na taj način nemoguće izbjeći.

Ipak, može se primijetiti da se u Tablici 3 nalaze i tri primjera koja govornici prepoznaju kao eufemistične, ali je dominantan mehanizam konceptualizacije u njima metonimija. Radi se o primjerima *ispiti smrtnu čašu* i *snađe koga smrtna čaša* (metonimija REZULTAT ZA UZROK) te *biti blizu groba* (metonimija MJESTO ZA STANJE). Premda svega nešto više od polovine ispitanika smatra izraze eufemisti-

čnima, potrebno je osvrnuti se i na njih. Smrtna čaša koncept je koji se veže uz liturgiju te je moguće pretpostaviti da eufemizacijski potencijal proizlazi upravo iz tog konteksta. Frazem *biti blizu groba* govornike vrlo vjerojatno podsjeća na jedan drugi, *biti jednom nogom u grobu*, te je u usporedbi s njim ipak manje ironičan, a time i više eufemističan, ali za sada je to pretpostavka koju dodatnim istraživanjem treba potvrditi.

Istraživanje britanskog i američkog engleskog pokazalo je tako da se eufemizmi vezani uz umiranje ne koriste u jednakoj mjeri kao prije. To istraživanje provela je Sofie Gustafsson (2007) i u njemu je na primjeru šest najčešće korištenih eufemizama za umiranje, nakon što su oni uspoređeni s neutralnim izrazima, utvrđeno da se eufemizmi za smrt ne koriste često. Kao objašnjenje autorica je navela to da se više ne bojimo smrti kao u vrijeme kada smo ju mistificirali. Autore ovog rada u samoj analizi nisu zanimali neutralni izrazi kao umrijeti ili preminuti, no bilo bi zanimljivo provesti slično istraživanje u hrvatskom jeziku. Naime takav se odnos prema smrti vjerojatno može povezati i s utjecajem masovnih medija koji ju nerijetko prikazuju vrlo izravno (snimke prometnih nesreća, slike poginulih ili smrtno ranjenih) radi veće gledanosti, senzacije i zarade.

7. Zaključak

Kada se govori o smrti, komunikacija gotovo uvijek uključuje brojne eufemizme da bi se izbjegao osjećaj neugode, pokazala empatija ili sačuvao obraz (vlastiti ili sugovornikov). Eufemizmi pritom svoju komunikacijsku funkcionalnost u pravilu crpe iz tabua, kojima se u komunikaciji unutar određene zajednice zabranjuje izravno referiranje na određene fenomene, među kojima se, također u pravilu, nalazi i smrt. Komunikacijsku potrebu za kretanjem po sigurnom terenu, odnosno izbjegavanjem neugodnih aspekata neke tabu-teme, vrlo često zadovoljavaju frazemi kao sigurne komunikacijske formule za koje postoji najmanja vjerojatnost da će biti krivo interpretirani.

U javnoj komunikaciji, kao i u situacijama u kojima se izražava žaljenje zbog nečije smrti, u hrvatskom su jeziku najbrojniji frazemi putem kojih se smrt konceptualizira kao selidba, odnosno odlazak, dok se u privatnoj komunikaciji, kada se govori o osobama kojima se pripisuje kakva negativna uloga, upotrebljavaju i disfemizmi, najčešće oni koji posredovanjem konceptualne metafore u analogiju dovode umiranje ljudi i životinja, upućujući time na tjelesne aspekte umiranja koji u javnoj komunikaciji najčešće predstavljaju izvor nelagode.

U ovom istraživanju pokušalo se prikazati konceptualnu pozadinu interpretacije frazema vezanih uz smrt i umiranje. Analizom uz pomoć metodološkog aparata teorije konceptualne metafore i metonimije utvrđeno je da su konceptualna metafora UMIRANJE JE SELIDBA i konceptualna metonimija REZULTAT ZA UZROK najčešće aktivni konceptualni mehanizmi prilikom interpretacije frazema vezanih uz smrt. Osim njih, česte su i konceptualne metafore ŽIVOT JE TEKUĆINA/SMRT JE GUBITAK TEKUĆINE, SMRT JE SAN i LJUDI SU ŽIVOTINJE.

Nadalje, anketiranjem 49 studenata i studentica kroatistike ispitano je i kojim se frazemima koriste u svrhu eufemizacije.

Istraživanje je pokazalo da su prilikom eufemizacije najaktivnije konceptualne metafore koje smrt prikazuju kao selidbu ili san, što proizlazi iz činjenice da su navedene konceptualne domene manje traumatične te se zadržavanjem komunikacije u njihovim okvirima izbjegava mogućnost povrede vlastitog ili sugovornikova obraza. S druge se strane prilikom disfemizacije najčešće aktiviraju konceptualne domene u čijim se okvirima naglašavaju upravo tjelesni aspekti umiranja, što za sugovornike predstavlja izvor velike nelagode, a isti učinak ima i aktiviranje konceptualne metonimije kao interpretacijskoga mehanizma koji ne omogućuje bijeg izvan granica traumatične konceptualne domene. Iz rezultata i rasprave zaključuje se da se djelomično potvrđuju obje hipoteze postavljene u uvodnom dijelu rada. Pojedini primjeri koji odstupaju, dokaz su da je jezik živi organizam, ali i da granice kategorija nisu jednoznačne niti jasne, što i jest jedna od temeljnih postavki kognitivne lingvistike.

Ovim se radom, objedinjujući neke temeljne frazeološke i pragmlingvističke postavke unutar metodoloških okvira kognitivne lingvistike, pokušalo provesti iscrpniju analizu frazeoloških jedinica vezanih uz smrt i umiranje u hrvatskome jeziku, prikazati njihovu komunikacijsku funkciju u eufemizaciji s jedne strane te njihov disfemizacijski potencijal s druge strane. Takav pristup pokazuje da potpuniji opis frazeoloških jedinica vezanih uz određeno tabuizirano značenjsko polje treba proizaći ne samo iz proučavanja njihove konceptualne pozadine već i iz analize njihove stvarne uloge u komunikaciji, kako privatnoj tako i javnoj.

Literatura

- Allan, Keith; Burrige, Kate. 1991. *Euphemism and dysphemism: Language used as shield and weapon*. New York: Oxford University Press.
- Allan, Keith; Burrige, Kate. 2006. *Forbidden words: Taboo and the censoring of language*. Cambridge: Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511617881>

- Austin, John Langshaw. 1962. *How to do things with words?* Cambridge: Harvard University Press. doi: 10.1093/acprof:oso/9780198245537.001.0001
- Badurina, Anđelko (ur.). 1990. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. s. v. kadionica, tamjan
- Barcelona, Antonio; Valenzuela, Javier. 2011. An overview of cognitive linguistics. U Brdar, Mario; Gries, Stephan Th.; Žic Fuchs, Milena (ur.), 17–44. *Cognitive linguistics: Convergence and expansion*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/hcp.32.05bar>
- Belaj, Branimir; Tanacković Faletar, Goran. 2006. Protučinjenične uvjetne rečenice, mentalni prostori i metonimija u kontekstu teorije konceptualne integracije. *Suvremena lingvistika* 62(2). 151–181.
- Brdar, Mario. 2007. *Metonymy in grammar: Towards motivating extensions of grammatical categories and constructions*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Brown, Penelope; Levinson, Steven Curtis. 1987. *Politeness: Some universals in language use*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511813085.001>
- Cutting, Joan. 2002. *Pragmatics and discourse: A resource book for students*. London: Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203994597>
- Fauconnier, Giles; Turner, Mark. 1999. Metonymy and conceptual integration. Panther, Klaus-Uwe; Radden, Günter (ur.), *Metonymy in language and thought*, 77–91. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/hcp.4.05fau>
- Fauconnier, Giles; Turner, Mark. 2002. *The way we think – Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Gustafsson, Sofie. 2007. *The language of death and dying. A corpus study of the use of euphemisms in British and American English*. Dostupno na: <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:204869/FULLTEXT01>. Datum posjete stranici: 22. lipnja 2013.
- Karavanić, Ivor. 1995. Začeci simbolike i religijskih obreda u prapovijesnih lovaca i skupljača. *Obnovljeni život* 50(1). 25–45.
- Kuna, Branko. 2005. Eufemizmi u privatnoj i javnoj komunikaciji. *Književna revija* 45(3–4). 165–171.
- Kuna, Branko. 2007. Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku. *Fluminensia* 19(1). 95–113.
- Kövecses, Zoltan. 2000. *Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltan. 2005. *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408.002>

- Langacker, Ronald Wayne. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Volume 1: Theoretical prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press. doi: 10.1017/S0008413100021265
- Lakoff, George. 1987. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press. doi: 10.7208/chicago/9780226471013.001.0001
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 1980a. Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy* 77(8). 453–486. doi: 10.2307/2025464
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 1980b. *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press. doi: 10.7208/chicago/9780226470993.001.0001
- Lakoff, George; Turner, Mark. 1989. *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press. doi: 10.7208/chicago/9780226470986.001.0001
- Leech, Geoffrey. 1985. *Semantics: The study of meaning*. Penguin Books: London.
- Matovac, Darko; Tanacković Faletar, Goran. 2009. TCM i CIT – dvije suprotstavljene teorije ili krajnje točke istoga procesa? *Jezikoslovlje* 10(2). 133–151.
- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Milić, Goran. 2013. Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje* 14(1). 197–213.
- Opašić, Maja; Gregorović, Maja. 2011. Smrt u hrvatskoj frazeologiji. *Croatica et Slavonica Iadertina* 6(6). 55–72.
- Pasini, Dinka. 2003. *Funkcije eufemizama u hrvatskom leksiku*. Magistarski rad u rukopisu, Zagreb: Filozofski fakultet.
- Searle, John. 1969. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438.005>
- Silaški, Nadežda. 2011. Metaphors and euphemisms – the case of death and dying in English and Serbian. *Filološki pregled* 38(2). 101–104.
- Sušac, Vlado. 2006. Politička korektnost i medijska jezična korektnost. U Granić, Jagoda (ur.), *Jezik i mediji – Jedan jezik: više svjetova*, 665–674. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – HDPL.
- Škarić, Ivo. 1988. *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.
- Turner, Mark. 2002. *Death is the mother of beauty: Mind, metaphor, criticism*. Christchurch, New Zealand: Cybereditions Corporation.

Izvori

- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac, Antica; Fink Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki*

rječnik. Zagreb: Naklada Ljevak.

Anić, Vladimir; Brozović Rončević, Dunja; Goldstein, Ivo; Goldstein, Slavko; Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko; Pranjković, Ivo (ur.). 2004. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.

Adresa autorâ:

Filozofski fakultet Osijek
L. Jägera 9, Osijek
E-mail: bkruzic@ffos.hr
gtanackovic@ffos.hr

METAPHOR, METONYMY, PHRASEOLOGICAL UNITS AND EUPHEMISMS – WHAT DO WE TALK ABOUT WHEN WE TALK ABOUT DEATH?

The objective of this paper is to examine a corpus of Croatian phraseological units about death and dying with particular regard to their euphemistic, i.e. dysphemistic potential. We then explore whether their euphemistic or dysphemistic potential can be related to the same or different cognitive mechanisms. Our working hypothesis is that euphemisms are more readily grounded in cognitive metaphors, since, as a two-domain model, conceptual metaphor enables a conceptual shift between domains, i.e. from a traumatic taboo target domain into a more pleasant and communication-friendly source domain. Dysphemisms, in turn, are more closely related to conceptual metonymy, a cognitive mechanism where the source and the target components, i.e. the vehicle and active zone remain within the same conceptual domain. As such, conceptual metonymy does not allow for the conceptual “escape” from, but rather highlights some aspects of the traumatic target domain. To assess the plausibility of this hypothesis, we conducted a survey among 49 speakers of Croatian, examining the Croatian phraseological inventory related to the semantic field of death and dying and interpreted the findings in light of the cognitive linguistic approach to metaphor and metonymy. The results have shown that over half the phraseological units examined are used euphemistically, with the conceptual metaphor DEATH IS SLEEP accounting for the majority of those examples.

Key words: death; taboo; euphemism; dysphemism; phraseological unit; conceptual metaphor; conceptual metonymy.